

Ad,Soyad:Aysun Hüseynova

Qrup:343.24

Fakülte:KTF

Müəllim:İsmayılova Həcər

Fənn:Ətraf mühitin idarə olunması (Ekoloji menecment)

Mövzu: Təbiətdən səmərəli istifadə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm amil kimi.

PLAN

1.Giriş: Təbiətdən səmərəli istifadənin sosial-iqtisadi əhəmiyyəti

2.Beynəlxalq standartlaşdırma: FAO konsepsiyaları, ISO 22000 və HACCP sistemləri.

3.İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi: ABŞ və Avropa aqrar modellərinin müqayisəli təhlil

4.Azərbaycanın resurs strategiyası: Milli prioritetlər və qlobal standartlara inteqrasiya

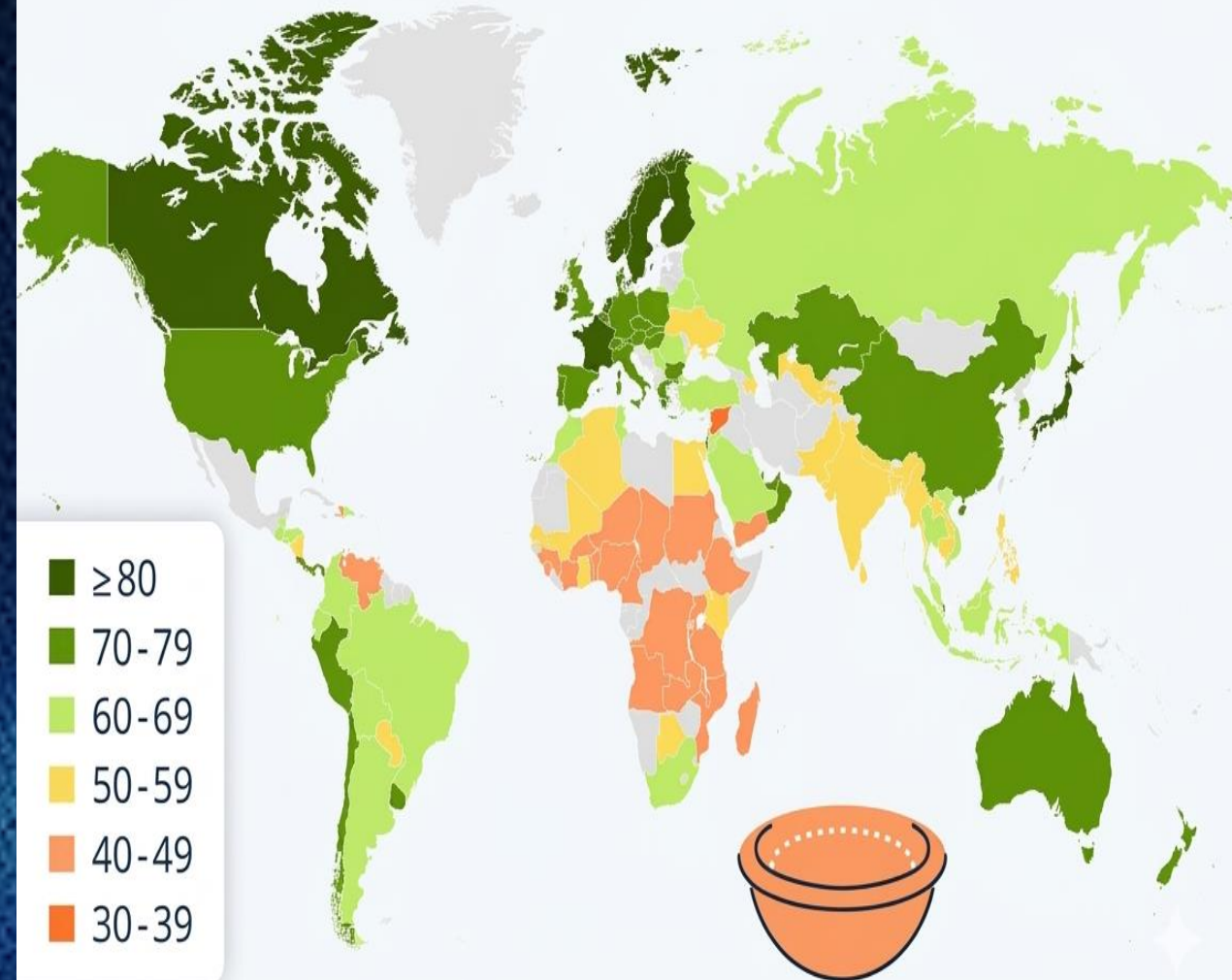
5.Nəticə: Ekoloji-iqtisadi tarazlığın davamlı inkişafda rolu.

Giriş və Sosial-İqtisadi İnkişafın Strateji Təmali

Təbiətdən səmərəli istifadə müasir dövrdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir. Bu konsepsiya təkcə iqtisadi artımı deyil, həm də əhəlinin həyat keyfiyyətinin əsas göstəricisi olan ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlı təminatını nəzərdə tutur. Ərzaq təhlükəsizliyi dövlətin milli təhlükəsizlik sistemində mərkəzi yer tutaraq, ölkənin xarici asılılığını minimuma endirən və daxili bazarın sabitliyini qoruyan strateji bir mexanizmdir.

Qlobal Ərzaq Təhlükəsizliyinin Vəziyyəti

Qlobal Ərzaq Təhlükəsizliyi İndeksi 2022 xalları*

İBTİDAİ VƏ TƏBİİ QIDA MƏNBƏLƏRİ

Meşə Resursları

Yabanı meyvə və giləmeyvələr, dərman bitkiləri və digər bioloji resurslar iqtisadiyyatın təməlidir.

Su Hövzələri

Su hövzələrindən əldə edilən bioresurslar ərzaq zəncirinin ən qədim və bioloji baxımdan təmiz bazasıdır.

Ekosistem

Təbii ehtiyatların birinci qrupu insan müdaxiləsi olmadan formalaşan resursları əhatə edir.

Torpaq Resurslarının Qiymətləndirilməsində Renta Modeli

İqtisadi nəzəriyyədə torpaq ehtiyatlarının real bazar dəyəri daha çox differensial renta ödənişləri əsasında müəyyən edilir və bu proses $P=R/r$ riyazi düsturu ilə ifadə olunur. Burada **P** torpaq sahəsinin iqtisadi qiymətini, **R** həmin sahədən əldə olunan illik rentanı, **r** isə bank faizinin korrelyasiya əmsalını göstərir ki, bu da investisiya qərarlarında və torpaq fondunun ərzaq istehsalı üçün optimal bölüşdürülməsində həlledici rol oynayır.

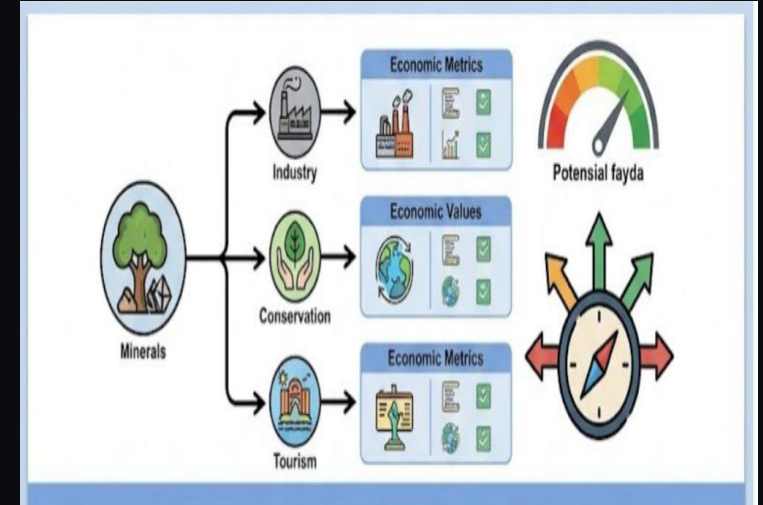
Bazar qiymətləri və rentanın müəyyən edilməsi.

Resursun cari bazar dəyəri və torpaq rentası əsasında ilkin iqtisadi bazanın formalaşdırılması.

İstehsal və hasilat xərclərinin hesablanması.

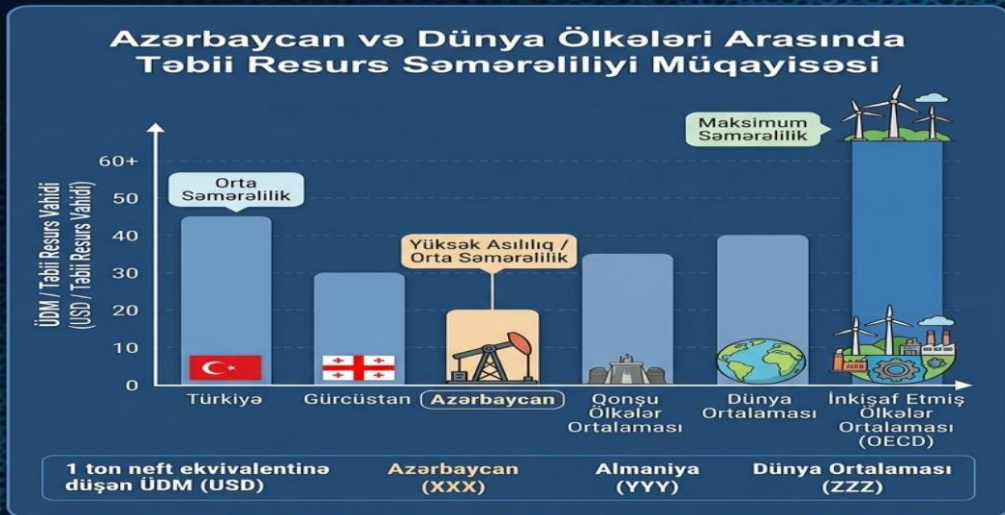
Xammalın əldə edilməsi üçün çəkilən xərclərin məhsuldarlığa görə fərqləndirilməsi.

Alternativ variantların iqtisadi dəyəri.

Resursun digər sahələrdə istifadə edilməməsi nəticəsində yaranan "potensial fayda"nın ölçülməsi.

Resurs Səmərəliliyi: ÜDM-in Təbii Resurs İntensivliyi

Alternativ Dəyər və Əldən Çıxmış Fayda

Hər bir resurs qərarı digər bir imkandan imtina deməkdir. Ərazinin sənaye üçün ayrılması, oradan kənd təsərrüfatında əldə oluna biləcək ərzaq gəlirinin "əldən çıxmış fayda" (opportunity cost) kimi hesablanmasını tələb edir. Bu analiz:

- Resursların ən yüksək strateji səmərə verən sahəyə yönəldilməsini təmin edir.
- Cari mənfəət ilə uzunmüddətli ərzaq təminatı arasında balans yaradır.
- İnvestisiyaların real səmərəlilik dərəcəsini üzə çıxarır

Potensial Dəyər və Gələcək Nəsillərin Təminatı

Resursun bu gün istifadə edilməməsi onun dəyərsizliyi deyil, gələcək üçün "strateji rezerv" daşmasıdır. Bu, gələcək nəsillərin ehtiyaclarını riskə atmadan bugünkü tələbatın ödənilməsidir. Bu yanaşma:

- Ekoloji tarazlığı və bioloji bərpanı iqtisadi qazancdan üstün tutur.
- Böhranlar zamanı ölkənin "strateji sığorta" bazasını formalaşdırır.
- Təbiəti cəmiyyətin genofondunu qoruyan global aktiv kimi qiymətləndirir.

ETT VƏ MƏHSULDARLIQ ARTIMI

Mineral xammal sərvətlərinin iqtisadi faydalılığı yalnız geoloji keyfiyyətdən deyil, həm də **Elmi-Texniki Tərəqqinin (ETT)** inkişaf səviyyəsindən asılıdır.

- Müasir texnoloji nailiyyətlər kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliyi yaradır.
- Səmərəli gübrələrin tətbiqi aqrar sektorda inqilabi dəyişikliklərə səbəb olur.
- Nəticə: Dayanıqlı ərzaq bolluğunun təmin edilməsi.

Ekoloji-iqtisadi Tarazlıq və Yaşıl İqtisadiyyat

EKOLOJİ-İQTİSADI TARAZLIQ VƏ DAVAMLI İNKİŞAF

Təbiətdən səmərəli istifadə ölkənin ekoloji təhlükəsizliyinin təməlidir və bu modeldə iqtisadi fəaliyyət elə tənzimlənir ki, təbii resursların bioloji bərpa sürəti onların istismar sürətindən hər zaman yüksək olsun. Təbiətə sadəcə xammal mənbəyi deyil, ölkənin strateji aktivi kimi yanaşılması ekoloji genofondun qorunmasını təmin etməklə yanaşı iqtisadiyyatın ətraf mühitlə uzunmüddətli və davamlı harmoniyasını yaradır. Davamlı inkişafın əsas sütunu olan bu yanaşma resurs qənaəti edən innovativ texnologiyaların tətbiqini sürətləndirərək ölkənin uzunmüddətli "yaşıl iqtisadiyyat" hədəflərinə çatması üçün əlverişli zəmin formalaşdırır.

ALTERNATİV DƏYƏR VƏ FAYDA

Seçim Səmərəsi

Bir resursu başqa bir sahəyə yönəltmək, əldən çıxmış faydanın (opportunity cost) hesablanmasını tələb edir.

Strateji Analiz

Uzunmüddətli dövrdə resursların ən yüksək səmərə verən sahəyə yönəldilməsi prioritetdir.

Real Faiz Dərəcəsi

İnvestisiyaların real səmərəlilik dərəcəsi gələcək nəsillərin təminatı üçün əsas meyardır.

Azərbaycanın Qlobal Müqayisədə Mövqeyi

ÖLKƏ	İNNOVASIYA İNDEKSİ (GII)	RESURS STRATEGİYASI	"AĞILLI" HƏLLƏR
Azərbaycan	94-cü yer	YÜKSƏK	GENİŞLƏNƏN
Türkiyə	37-ci yer	ÇOX YÜKSƏK	TƏKMİL
Qazaxıstan	81-ci yer	ORTA-YÜKSƏK	İNKİŞAFDA
Gürcüstan	91-ci yer	ORTA	PILOT MƏRHƏLƏ

Mənbə: Global Innovation Index 2024 və Dünya Bankının "Ağıllı Kəndlər" hesabatı əsasında.

Beynəlxalq İqtisadi Təhlükəsizlik Konsepsiyaları və FAO-nun Strateji Rolu

BMT-nin FAO təşkilatı tərəfindən hazırlanan qərarlar və proqramlar təbii resurslardan səmərəli istifadənin dünya əhalisinin tələbatını ödəmək üçün yeganə davamlı yol olduğunu vurğulayır. Bu beynəlxalq konsepsiyalar resursların ədalətli bölüşdürülməsini, iqtisadi sabitliyin qorunmasını və kəskin ərzaq çatışmazlığı yaşayan regionlara sistemli dəstək verilməsi mexanizmlərini tənzimləyir

Qlobal Konsepsiyalar (FAO)

Beynəlxalq təşkilatlar təbiətdən istifadəni ekoloji limitlər daxilində iqtisadi dövriyyəyə cəlb etməyi tələb edir. Bu yanaşma:

- Resursların istismarı yerinə onların sosial-iqtisadi sabitlik üçün qorunmasını hədəfləyir.
- Beynəlxalq ekoloji normalara uyğunlaşma vasitəsilə xarici investisiya axınını sürətləndirir.
- Qlobal bazarlarda milli resurslar üçün ədalətli rəqabət mühiti yaradır.

Beynəlxalq Sertifikatlaşdırma (ISO)

ISO standartları təbii xammalın emalı və istifadəsində vahid qlobal idarəetmə dili formalaşdırır.

Bu sistem:

- İstehsalat zəncirində resurs itkisini minimuma endirərək iqtisadi gəlirliliyi yüksəldir.
- Milli resursların beynəlxalq sertifikat alaraq dünya bazarlarına çıxışını təmin edir.
- Resursların idarə olunmasında şəffaf və etibarlı mexanizmlər yaradır.

Preventiv Nəzarət Sistemi (HACCP)

HACCP sistemi təbii resursların son məhsula çevrilməsi mərhələlərindəki bütün riskləri elmi metodlarla idarə edir. Sistem:

- Təsadüfi yoxlamaları preventiv (qabaqlayıcı) nəzarət mexanizmi ilə əvəz edir.
- Ekoloji və texniki qəza risklərini azaldaraq sosial-iqtisadi itkiləri önleyir.
- Kritik nöqtələrdə daimi monitorinqlə xammalın ən səmərəli istifadəsini zəmanət altına alır.

ISO 22000 Standartı və Müəssisənin Qlobal Rəqabət Qabiliyyəti

ISO 22000 beynəlxalq standartı müəssisədə qida təhlükəsizliyi üzrə vahid və dünya səviyyəsində tanınan bir menecment sisteminin qurulmasını təmin edir. Bu standart HACCP-in texniki prinsiplərini ümumi keyfiyyət menecmenti prinsipləri ilə birləşdirərək, müəssisənin beynəlxalq bazarlara çıxışını asanlaşdırır, xarici tərəfdaşlar qarşısında etibarlılığını təsdiqləyir və ixrac potensialını artırır.

Kanada və Avropa Birliyində Proteksionizm və Aqrar İnnovasiyalar

Kanada və Avropa Birliyi ölkələri kənd təsərrüfatında yerli istehsalçıları xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorumaq üçün güclü proteksionist siyasət və müasir tarif məhdudiyyətləri həyata keçirirlər. Eyni zamanda, bu regionlarda aqrar innovasiyalara, yaşıllıq texnologiyalara və elmi tədqiqatlara qoyulan böyük həcmli investisiyalar məhsulun həm keyfiyyətini artırır, həm də ekoloji standartlara tam uyğunluğunu təmin edir.

Sənaye-Aqrar İnteqrasiyası və Kapital Qoyuluşu

ABŞ, Fransa və Böyük Britaniya kimi ölkələrdə təbiətdən səmərəli istifadə sənaye-aqrar kompleksinin dərinə integrasiyasına söykənir. Bu modeldə təbii resurslar sadəcə xammal deyil, yüksək həcmli kapital qoyuluşu tələb edən strateji aktivlərdir.

- Resursların emalında sənaye üsullarının tətbiqi itkiləri minimuma endirir.
- Yüksək investisiyalar təbii ehtiyatların daha dərinə və səmərəli emalına şərait yaradır.
- Bu yanaşma ölkənin ümumi sosial-iqtisadi inkişafının maddi bazasını möhkəmləndirir.

Müasir Klassik Model və Dövlət Dəstəyi

"Müasir klassik model"

çərçivəsində dövlət həm daxili istehsalçıya geniş subsidiyalar verir, həm də bazar sərbəstliyini qoruyur. Bu balans resursların israf edilmədən ən səmərəli sahələrə yönəldilməsini təmin edir.

- Subsidiyalar təbiəti qoruyan texnologiyaların tətbiqini stimullaşdırır.
- Bazar mexanizmləri resurs istifadəsində rəqabət mühiti və innovasiya yaradır.
- İmtiyazlar resurs menecmentində riskləri azaldaraq dayanıqlı inkişafa xidmət edir.

Proteksionizm və İnnovativ Resurs Qənaəti

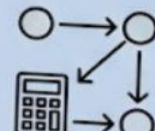
Kanada və Avropa Birliyi ölkələrində yerli təbii resursları xarici təsirlərdən qorumaq üçün güclü proteksionist siyasət yürüdüldü. Bu siyasət elmi-texniki tərəqqinin (ETT) nailiyyətləri ilə birləşərək resurslara qənaəti hədəfləyir.

- İnnovativ texnologiyalar az resursla maksimum iqtisadi məhsuldarlıq əldə etməyə imkan verir.
- Proteksionizm milli resurs potensialının strateji rezerv kimi qorunmasını təmin edir.
- Elmi yanaşma təbiətdən istifadənin həm ekoloji, həm də iqtisadi səmərəliliyini artırır.

Bazar İqtisadiyyatında Dövlət Tənzimlənməsi

- **Strateji Müdaxilə və Tarif Siyasəti:** Dövlət yerli resurs bazarlarını qorumaq üçün tarif məhdudiyyətləri və idxal kvotaları tətbiq edərək daxili istehsalçıların xarici rəqabət qarşısında dayanıqlığını və gəlirliliyini təmin edir.
- **Qiymət Dəstəyi və Sosial Sabitlik:** Kəskin qiymət artımları və ya məhsul qıtlığı hallarında həyata keçirilən daxili qiymət dəstəyi proqramları strateji məhsulların əlçatanlığını qoruyur və cəmiyyətdə yarana biləcək sosial gərginliyin qarşısını alır.
- **İqtisadi Dayanıqlıq və İstehsalçı Maraqları:** Dövlətin tənzimləyici mexanizmləri müəssisələr üçün proqnozlaşdırıla bilən mühit formalaşdırır və resursların israf edilmədən strateji prioritet sahələrə yönəldilməsini stimullaşdırır.

Bazar İqtisadiyyatında Dövlət Tənzimlənməsi

	Yerli İstehsalçıların Qorunması (Proteksionizm)		Sosial Sabitlik və Qiymət Tənzimlənməsi
	Tarif Məhdudiyyətləri İdxal Kvotaları		Daxili Qiymət Dəstəyi
			Qıtlığın Qarşısı
	Qənaət və Səmərəlilik		Strateji Məhsulların Əlçatanlığı
	Rəqabətə Dayanıqlılıq		Sosial Gərginliyin Qarşısının Alınması
	Gəlirliliyin Təmini		İstehsalçı və Cəmiyyət Maraqları
	NƏTİCƏ: PROQNOZLAŞDIRILA BİLƏN MÜHİT VƏ RESURLARIN STRATEJİ PRIORİTETLƏRƏ YÖNƏLDİLMƏSİ 		

Azərbaycanın Resurs Strategiyası və Qlobal Standartlar

- **Milli Resurs Menecmenti və Dövlət Qayğısı:** Azərbaycan öz iqtisadi modelini qurarkən torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadəni əsas götürür, aqrar islahatlar vasitəsilə təbii potensialın iqtisadi səmərəsini artırır.
- **Rəqəmsal Texnologiyalar və "Yaşıl" İnnovasiyalar:** Ölkəmizdə tətbiq olunan "Ağıllı kənd" və rəqəmsal kənd təsərrüfatı layihələri az resursla maksimum məhsuldarlıq əldə etməyə imkan verərək təbiətə dəyən zərəri minimuma endirir.
- **Struktur İslahatları və Qlobal Reytinglər:** Təbii resursların idarə edilməsində həyata keçirilən struktur islahatları ölkənin iqtisadi dayanıqlığını gücləndirir və Azərbaycanın qlobal iqtisadi reytinglərdəki mövqeyini strateji səviyyədə möhkəmləndirir.

NƏTİCƏ: STRATEJİ RESURS İDARƏETMƏSİ

Təbiətdən səmərəli istifadə ölkənin milli təhlükəsizliyini və gələcək sosial-iqtisadi simasını müəyyən edən strateji bir xətdir. Aparılan təhlillər göstərir ki, təbii resursların elmi əsaslarla idarə olunması və beynəlxalq standartların tətbiqi dövlətin global rəqabətədavamlılığını artıran ən mühüm amildir. İqtisadi fəaliyyət zamanı bioloji bərpa sürətinin qorunması prinsipi gələcək nəsillərin ehtiyaclarını riskə atmadan bugünkü rifahın təmin edilməsinə xidmət edir.

Azərbaycanın resurs strategiyası rəqəmsal texnologiyalar və "yaşıl" innovasiyaları uğurla sintez edərək, resurs asılılığını minimuma endirən dayanıqlı bir model formalaşdırır. Yekun olaraq, təbii sərvətlərə tükənən xammal deyil, daim yenilənən strateji aktiv kimi yanaşılması ölkənin həm daxili sosial sabitliyini qoruyacaq, həm də beynəlxalq arenada iqtisadi suverenliyini daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Azərbaycan Dilində Mənbələr

- **İ.H. Əliyev** – *Azərbaycanda kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı*, Bakı, 2021.
- **B.Ə. Xəlilov** – *Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı və idarə edilməsi*, Dərslik, Bakı, 2019.
- **Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi** – *Azərbaycanın ətraf mühiti* (statistik məcmuə), Bakı, 2024-2025.
- **Milli Strategiya Sənədləri** – *Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər*, Bakı, 2021.

Beynəlxalq və Xarici Mənbələr

- **FAO (Food and Agriculture Organization)** – *The State of Food and Agriculture: Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems*, Rome, 2022.
- **ISO Standards** – *ISO 14001:2015: Environmental management systems — Requirements with guidance for use*.
- **J.W. Freebairn** – *Economic Principles of Agricultural Prices*, Oxford University Press, 2020.
- **World Bank Group** – *The Little Green Data Book: Sustainable Management of Natural Resources*, Washington DC, 2023.

DİQQƏTİNİZ ÜÇÜN TƏŞŞƏKKÜRLƏR